

PESMI NI VEČ

MIHAEL KRANJEC

Večer je bil hladen in meglen, kot so pač jesenski večeri. Vas je tonila po malem v mrak in redke luči so kazale hiše, raztresene ob dolgi cesti. Daleč nekje je nekdo zavriskal, skoraj še otroško, in nato se je oglasil pes. Toda tudi to je zamrlo.

Marko je obstal pri prelazu ob cesti, med vrati in plotom, se ozrl gor po kolniku in nato še tja, odkoder je bil prišel vrisk. To je storil Marko kot gospodar, ki pregleda, če je vse v redu in se končno ozre še po nebu za vremenom. Še je obstal za trenutek ob prelazu. Pred njim je stal njegov dom, za kolnikom obrnjen proti polju, kamor je prešla vas. Visok je bil njegov dom in ponosen. Koče na levo in desno so čepele kot piščanci med grmovjem. In kadar je kdo rekel: »Lep dom imaš, Marko,« ga je vselej obšel zanos. Vrt se je na ono stran razširil v Pasiko in celo v hrastov gozd.

A samo za hip se je Marko ozrl po svojem domu. Potem pa je šel in zavlekel kola na skedenj in postavil škafo s posténja v pojeto, da ne bo v napotje. Pri tem je rahlo požvižgaval, kar je delal vedno, če ni bilo nič nujnega in če je bil dobre volje. Razpoloženje se pri njem ni pogosto menjavalo, kakor se spreminja pri nas vreme: teden dni in še več se pripravlja k dežju in se prav tako počasi jasni.

Matilda je medtem kuhala in ropot loncev in prasket ognja, ki ga je Marko ujel, kadar je šel mimo prikleta, mu je vedno prijetno del. Pri tem ni prenehal žvižgati, morda zato, da bi mu Matilda dejala:

»Kako pa žvižgate, Marko?! Katera pesem pa naj bi to bila?«

Marko je ljubil pesem zaradi Matilde in je žvižgal, ker je vedel, da ga bo potem vprašala.

»Katera pesem?« je tedaj po navadi zardel. »Saj si jo ti prej pela.«

»Te pa že nisem pela,« je rekla Matilda in se zasmejala široko. Ta smeh ga je spravil skoraj v zadrego, da se je umaknil, dasi ga je ljubil.

Matilda je bila njegova dekla. Pa tega ni on nikoli rekel in mogoče niti sama ni mislila na to. Kot otroka jo je sprejel z njeno materjo, ko jima je pogorela kočna na drugi strani ceste. Nove nista mogli takoj postaviti, pa je mati tudi kmalu umrla. Matilda ni mogla misliti na dom, bila je še otrok. In tudi hudó ji ni bilo pri Marku. Ko je dorasla, mu je bila gospodinja, ker Marko ni bil oženjen. Res, da jo je plačeval kot deklo, pa je bilo to bolj radi navade. Ob vsem tem si je lahko kupovala obleko, česar ji ni vračunal. Celo silil jo je. Matilda je morala hoditi oblečena kot najbolj bogata dekleta v vasi. Zato, ker ni bila njegova dekla, ker je bila del njegovega doma; kot na priliko Pasika zadaj, ali kot njegove njive. Matilda ni nikoli postajala kot dekla, temveč je našla vedno in povsod dela. In Marko je bil srečen; zaradi njenega smeha, zaradi njene pesmi.

Njen smeh je bil širok in odkritosrčen. Kot da komaj čaka prilike, da bi se nasmejala. Usta so vedno pripravljena, malce široka od vednega sme-

janja, pa prav zato lepa. Tudi govorila je na glas. Če je obstala ob plotu pri sosedovih, jo je bilo slišati po vsej ulici. Kadar je bila sama, pa je pela. Matilda ni bila nikoli jokava in zamišljena. In zato jo je Marko imel rad in je čakal na njen smeh.

Dalje Marko ni prišel v svojih mislih. In ko mu je nekdo tiste jeseni rekel, naj se vendar poroči z Matildo, je bil ves presenečen in osupel. O tem Marko ni nikoli premišljeval, ker je bila Matilda zanj še otrok. To je, Matilda je prišla k njemu kot otrok in on ni nikoli mislil, da je odrasla otroštvu. Marko je bil kmet in njegove misli niso imele časa, da bi se ozrle po njej kot po nečem, kar je treba šele navezati na dom.

A samo za čas ga je presenetil ta nasvet. Občutil je, da je vmes vendar nekaj, na kar ni nikoli prej mislil; da je Matilda, ki mu je bila prej tako blizu, vendarle le odmaknjena. Vse to ga je včasih vznemirilo in zavedel se je, da Matilde nenadoma lahko ni več, da pride nekoč in mu poreče:

»Marko, jaz pojdem.«

Gledal bo in ne bo mogel razumeti.

»Matilda —, kam pojdeš, zakaj —?«

»Poročila se bom.«

O —! Ne, o tem se Marko ni upal misliti. In življenje bi bilo šlo mirno naprej, da se ni Matilda sama spremenila.

Matilda ni več pela in se ni smejala, komaj se je včasih nasmehnila. In če je Marko žvižgal, ga ni povprašala, katero pesem žvižga.

Res da je delala kot prej, z isto skrbjo, vendar je Marko čutil, da nečesa ni v hiši, da ni tistega, kar jo je prej polnilo. Vendar ga je njeno delo uspalvalo, da je pozabljal in na večer lahko mirno rekel:

»Danes sva pa delala; trudna si, Matilda.«

A Marko je bil kmet in je prav tako dejal živini, ko je zapiral na hlevu vrata in se ozrl po govedu.

»No — le lepo počivajte. Danes smo delali, jutri pa ne bo toliko.«

Do drugih misli Marko ni prišel, ker je bilo vedno dovolj dela. Ni bilo časa za kaj drugega; zvečer je človek truden, leže in zaspi brez sanj in brez sanj se zbudi v jutro.

Tako je občutil tudi tistega jesenskega večera v sebi neko zadovoljnost. Zato, ker je bil truden in je bilo delo opravljeno. Tri dni sta mikala repo, samá. Popoldne je je navozil domov lep kup, Matilda pa je lupila, ker sta hotela, da zvečer ribajo in bo tako hitreje šlo.

Po takem delu je bil Marko vedno zadovoljen. Ko je navozil skoraj polno klet krompirja, ali poln skedenj koruze, je prišel na večer vedno k Matildi v kuhinjo, si ožl roke ob plamenu in dejal:

»Zimós pa ne bomo stradali.«

Saj ni bilo nikoli sile pri hiši in ni bilo mogoče vsega porabiti, kar sta pridelala. Toda pozimi prihajajo sosedje skoraj iz vse ulice: če bi dal korčič krompirja; za težake mu bodo prišli k delu. Prihajajo po kvašeno repo in zelje. Pa odženi vse te ljudi! Kaj naj poginejo z otroki vred?! Od česa pa naj sicer živé. Končno pridejo pomagat k vsakemu delu in niso slabi težaki. Tudi

niso prihajali njega prosit, vsaj malenkosti ne. Vse to je dajala Matilda. A kot dobra gospodinja, ki ni razsipna in ne preskopa.

Tako je šlo življenje mirno naprej in se ne bi ustavilo niti tistega večera. Morda bi kdaj pozneje Matilda stopila pred Marka in mu rekla:

»Marko, omožila se bom —.«

Morda bi bil Marko zajokal ob tem, ko bi bil sam, toda pesem bi šla brez njegove krivde od hiše.

Stopil je z dvorišča v priklet in se naslonil ob vrata. Iz kuhinje je padal rahel odsvit petrolejke, sence so se lovile po stenah.

Matilda je delala sklonjena in se ni ozrla. Gledal jo je s prijetnim občutjem zadovoljnega gospodarja, ki je prehitel ženo in se zdaj odpravlja v sobo. Tako mimogrede se je ustavil, da spregovori z njo katerokoli, še tako brezpomembno besedo. Matilda se je obrnila do ognjišča in njen obraz je razsvetlil močan soj iz peči. Saj ni bila več otrok, za kar jo je imel, in zato ga je zadnje čase vedno obšla misel ob taki priliki: »Če bi bila Matilda moja žena.«

Kakor pa je bila ta misel lepa, se Marko ni ustavljal ob njej, temveč je dejal:

»Opravil sem, hvala Bogu.« Tako jo je vedno pozdravljaj in ona ni takoj odgovorila. Šele čez čas je menila:

»Tako bo večerja. Pojdite, prižgite luč v sobi in razgrnite namiznico.« Marko je še obstal. Tačas je udaril zvon Zdravomarijo in Marko je rekel polglasno: »Bog nam pomaga.«

Odkril se je, napravil velik križ na čelo, prsi in ramena in odšel v sobo. V sobi je bila že skoraj noč, pritipal se je do mize in prižgal luč. Med molitvijo je pregrinjal namiznico in nato stojé domolil še blagoslov pred jedjo.

Obstal je na sredi sobe, šel z dlanjo po laseh, ki so mu neurejeno padali na čelo in si obrisal oči, ki so mu bile skoraj vedno vlažne.

Soba je bila prostorna. Dve postelji sta stali, ena za drugo. Na eni je spal sam, dočim je bila druga prazna, odkar mu je umrla mati. Kljub temu je bila vedno lepo pogrnjena. Ta soba je bila Marku lep svet in ni čutil nikake praznine v njej. Kako tudi, ko jo je polnila Matildina pesem, njen smeh, njena vesela beseda.

A zadnje čase ni bilo pesmi in se je Marku zdelo, da manjka nečesa važnega. Ko se je pred dnevi vrnil od soseda, kjer je bil vedno tak krič, da ni bilo slišati »grmečega Boga«, kot je vedno sam trdil, je v svoji sobi dognal, da prav tega kričanja ni, da ni otrok.

»Odprite,« ga je premotila Matilda. Skočil je k durim in jih odprl, da je nesla vročo skledo na mizo. Matilda se je vračala v kuhinjo, da pohrani ogenj in da še opravi, kar je treba.

Usedel se je na stol, kjer je nekoč sedel oče, zdaj pa je bilo to njegovo mesto. Odprl je miznico, vzel iz nje dve žlici in jih obrisal z dlanjo. Svojo je položil predse, Matildino pa na drugo stran, kjer je sedela. Čakal je vedno nanjo, z malo sklonjeno glavo, kakor da misli. Vse slike, ki so se mu porajale, so brzele mimo njega, ne da bi se ustavljal pri njih. Slišal je, ko je Matilda zaprla na kuhinji vrata, priprla na prikletu in stopila v hišo.

»Kaj pa ne jeste,« je dejala, dasi je vedela, da jo vedno čaka.

Ni odgovoril, temveč je začel zajemati in pihati v žlico.

Pri jedi sta molčala. Včasih je Matilda pač kaj pripovedovala in on jo je poslušal z zanimanjem, bolj zaradi živahnosti, s katero je pravila.

Potem je počasi to ali ono stvar potrdil ali pa obsodil, ne da bi se pri tem razburjal.

»Nekam truden sem,« je dejal. »Saj sva pa tudi delala.«

»Sva,« je pritrdila Matilda kratko.

»Zdaj samo še ribanje, potem pa ni več takega dela. Še to naj gre danes, da ne bo v ponedeljek treba. Koliko žensk si naprosila?«

»Šest. Mislim, da jih bo dovolj.«

Pomolčala sta oba, nato je spet Marko nadaljeval:

»Letos sem v dobrem kraju posejal. Danes sem gledal. Že zdaj vse leži. Naš oče so znali vedno presoditi, kdaj je njiva za to ali ono dobra. Ni vsaka njiva vsako leto za setev. Kadar je močvirno, ni da bi sejal v dničnem. Letos bo pa prav v tem dobro. O — naš oče so bili dober gospodar.«

Marko sicer ni hotel o tem pripovedovati, a mu je ravno prišlo na misel.

Potem je prešel na bikca, ki ga je pred letom pustil, ker je bil lep.

»Nisem se varal,« je dejal. »To ti bo živinče, če ga Bog očuva. Res, da vse boljše sam pojč, zato pa bo spomladi vreden svoje cene. Škoda, da je njegova mati že tako stara. Hudo mi bo, ko jo bom moral prodati.«

Matilda je kratko odgovarjala. To so končno gospodarjeve skrbi. In — ona je imela tedaj vse drugačne misli, ki se Marko nikoli ni povzpela do njih, bile so mu tuje in nepomembne. Če bi mu jih povedala, jih ne bi razumel.

Vendarle ga je motilo, da Matilda zadnje čase tako malo govori. Z veseljem bi poslušal njeno besedo. Kako je včasih znala pripovedovati, kot da se nista videla že dolgo časa.

»Kaj si tako tiha zadnje dni?«

To je vprašal skoraj mimogrede, kot je prej govoril o polju.

»Kaj ti je, Matilda?«

Matilda se je zmedla in dejala prisiljeno:

»Nič mi ni, Marko. Kaj pa naj bi bilo.«

Marko ni mislil nadaljevati tega razgovora, dasi je vedel, da se je moralo nekaj zgoditi; kaj — tega ni vedel, toda kako naj bi se sicer Matilda tako spremenila.

»Tako prazno je sedaj pri nas... Ti si se naveličala, Matilda.«

Tega se pred časom Marko ne bi bil spomnil, ker o takih stvareh ni nikoli mislil. Saj ni bilo hudo. Kako bi se torej mogel človek naveličati. Toda, ko je spoznal, da Matilda ni kos njegovega doma, tedaj se mu je porodila misel na to možnost.

Matilda se je začudeno ozrla po njem, Marko se ni kadarkoli povzpela tako visoko, da bi po čem podobnem vprašal.

»Nekam bolna sem,« je dejala in odložila žlico.

Bolelo jo je, da laže temu človeku. Neko usmiljenje je imela do njega, ker ni bil kot drugi ljudje. Bil je dober kmet in je znal svetovati, drugih

vprašanj, drugih skrivnosti zanj ni bilo. Spomnila se je, kako jo je nekoč, še kot otroka, dvignil na svoja kolena in ji pel. Pel je z glasom, ki je bil lep samo radi neke neprisiljene otožnosti. Pel je kot človek, ki nima posebnega čuta za napev, ki pa poje, ker mu je pesem lepa. Potem ji je pripovedoval vse mogoče stvari, nekoč celo o sebi.

»Viš, Tildek, tako je nekoč moj oče mene pestoval. Bil je majhen človek, pa dober. Vsa leta je nosil isti klobuk in velike brke je imel. Pravil mi je, da sem bil zmlada vedno bolan. Komaj v tretjem letu sem shodil, spregovoril pa šele v petem. Pozneje se je malo zboljšalo. Dejal je, da sem bil vedno dober otrok in se nisem pretepal. Pa vem, da se nisem, ker sem se bal. Nikoli se nisem upal storiti, kar so drugi počeli. Komaj sem se navadil čitati, pisati pa nisem znal nikoli. Bil sem vojak, pa so me preteпали. Tudi doma niso fantje z mano lepo ravnali. Oženil se nisem, ker je mati rekla, da ne smem katerekoli vzeti. — Če pa se bom, bom imel takega otroka, kot si ti. Take kuštrave lase bo imel in take oči. Ti pa ga boš varovala. Saj boš, Tildek.«

»Bom, Marko, bom.«

»Vedno boš pri nas ostala, kajne?«

»Bom, Marko.«

Potem jo je božal po laseh s svojo trdo dlanjo.

Morda se je prav tega spomnil tudi sam. Ko je vstal, je stopil do nje in jo pogladil po laseh.

»Tako boš šla spat, ko opravimo. Jutri bo že bolje.«

Pri tem ni mislil nič posebnega, morda samo, da ima pred sabo otroka, kot pred leti.

Ona pa je otresla roko in dejala tuje:

»Naa! Kako pa se obnašate!«

Marko se je zbežal in jo začudeno pogledal. Šele počasi je dejal, da ni prav storil, da Matilda ni več otrok. In hotel je reči, prav po tihem: »Matilda!«

Pa ni. Obstal je sredi sobe, ko je pomolil in si našgal pipo, nato pa sedel k peči z zavestjo, da je nekaj zagrešil.

Matilda je nesla posodo mimo njega, ne da bi se ozrla. Nato se je vrnila s škafom tople vode.

»Da vam noge umijem, ko boste tlačili,« je rekla.

Kot otrok mu je vedno umivala noge, pozneje ni več pustil.

Sklonila se je in začutil je njene prstke ob svojih nogah. Ko mu je včasih tako umivala noge, je vedno našla kakšno posebnost.

»Kakšne prste pa imate?«

»Sključene?« se je tedaj nasmehnil.

»Da —«

»Moj oče so imeli tudi takšne.«

Tokrat seve tega ni rekla. Marko se je ozrl po njej, pozabljena je bila prejšnja nerodnost, tako po tihem, podzavestno ga je obšla misel:

»Če bi bila moja žena —.«

Ta misel je bila silno lepa in mikavna, pa tedaj je zaslišal zunaj korake.

»Prihajajo,« je menil. »Pa ne pozabi prej k čoki v hlev pogledati —.«

Večer je bil dolg in enoličen, samo pripovedovanje ga je semtertja pretrgalo.

Ženske so stale okoli mize, ribeži so peli enakomerno. Pogovor se je pletel med ženskami, pa ni zašel v ozadje, kjer so sedeli trije moški, sosedje.

Matilda se je zakesnila zunaj.

»Kakor gospodinja je,« je menila Jerebičeva, ko je prišla v sobo in spregovorila nekaj besed.

»Kdo?« je vprašala Lackova.

»Kdo — Matilda.«

»Saj pa bo,« je menila Korénova. »Ves neumen je za njo. Še preden ga bo vzela, ji bo dal vse v roke. Neumna bi bila, če ne bi hotela.«

»Samo prestar je,« se je nasmehnila Žaligova, ki je bila mlada kot žrebica in je imela moža v Ameriki. »Jaz že ne bi spala pri njem.« Ženske so se zasmejale, da se je celo Marko začudeno ozrl.

Pa celo zanimanje žensk je privezal nase Žerdinov Vanč, ki je pravil neverjetne stvari, a tako, da se je moral človek nazadnje le smejati. Še najbolj pa se je smejal sam sebi, ko je povedal katero, ki »ni za otroke«. Smejal se je s polnimi usti pogač, ne da bi pozabil kdaj pa kdaj globoko nagniti steklenico.

»Saj ne verjamete,« se je smehljaj. »A je resnica in resnica se ne da spremeniti.« Ko s svojo domišljijo ni mogel več zbuditi zanimanja, je prešel na sveto pismo, ki ga je imel doma in ga čital ob nedeljskih popoldnevih.

Že pozno sta vstopila stražarja z okovanimi bati v roki, »da se malo ogrejeta«. Pa to ogrevanje je bilo dolgo in pri tem nista pozabila nagibati steklenico in lomiti kukarčnih pogač. Drugod se ni bilo tako vredno ustaviti kot pri Marku. Kdo bi pa tudi taval vso noč okoli, ko je zunaj hladno. Tudi ni zdaj na koga paziti, ko so zaprli Hozjana, ki je kradel kokoši.

Fantje so se usuli s pesmijo. Lebar, kjer so kvartali, je zaprl gostilno, ko ni nihče toliko popil, da bi bilo za petrolej. Pri Marku pa je bilo gorko in tudi požirek vina se je dobil. Posedli so okoli peči in celo na posteljo.

Marko je sedel na robu kadi, gledal vse te obraze in jih je bil vesel. Vesel je bil kot otrok, da ni njegov dom prazen. Ni pazil, koliko popijejo. Hvalabogu je dovolj vina v pivnici in kmet, kot je Marko, ne sme biti skop. Ob takih prilikah je vedno rad dal in zato pri njem ni manjkalo ljudi. Matilda ni niti vprašala, kdaj je treba vina na mizo, če se on na priliko ni spomnil. Marko je bil ponosen nanjo. Taka gospodinja! Mlada in pametna.

Zato se je nehote ozrl včasih po njej. Obraz mu je žarel pri tem pogledu nanjo. Bila je resna, kakor se spodobi za mlado gospodinja, ki ni, da bi se vsakemu obešala na vrat. — Plesal je po kadi, da bi dobro natlačil. Misli so se mu porajale same od sebe. Videl se je, kako stopa z njo vdiljen po cerkvi. Ona ima bel venec. Malo je objokana. Pa saj je vsaka ob takem trenutku. On pa misli na cigaro, ki jo ima v žepu, da jo bo zunaj našgal. Res, da je že prileten, toda, kaj to?! Ko je bogat, ji ne bo ničesar manjkalo. Pa naj vzame kakšnega mladca, da bo vedno težakinja...!

Ko je sédel, se je smehljaj.

»Matilda,« je rekel. »Dajda steklenico malo sem...«

Dala mu jo je in je pošteno nagnil.

»Ali ni vino letos dobro?« je vprašal kmete in se obrisal z rokavom.

»Dobro,« je potrdil Žabčič. »Samo malo ga je.«

»Preveč je gnnilo,« je menil Gornjec. »Malo ima po gnilobi.«

»To dá poseben okus vinu. Pa dozorilo se je letos. Moj oča so vedno brali, ko so že vsi imeli mošt. Zato pa so tudi imeli vino, da so ga prodajali v mesto.«

»Letos ga bomo morali pa sami piti. Ni ga mnogo, res, pa ga tudi nihče noče kupiti. A če človek dela, mora včasih malo popiti.«

Matilda je stala zadaj, lupila repo in jo metala na sprednjo postelj. Žensk ni slišala, razgovor moških je pa ni zanimal. Okoli so sedeli fantje in se po svoje pomenkovali. Včasih se je kdo pač hotel pošaliti z njo. To Marka ni motilo. So pač fantje in imajo svoje muhe, celo poročenim radi ponagajajo. Pa je tudi vsak dobil z nožem po prstih. Matilda je že vedela, kaj je prav in kaj se spodobi.

Kljub vsemu se Marko vendar ni mogel otresti spoznanja, da se Čoligov veliko več meni z Matildo kot drugi in zelo resno. Ne, saj ga to ni prav nič vznemirjalo. Fant je, fant. Res je postaven, a Matilda ne bo gledala za njim, ko so revni in večni težaki.

Toda zakaj se mu je nasmehnila, zakaj se je potem ozrla po njem, po Marku!

A Marka je vedno zamotil razgovor moških in je sproti pozabljal.

»Vina ni.« ga je opozorila Matilda.

»Vina? Saj veš, kje ga imamo.«

Vzela je dve steklenici in šla. Za njo se je zmuznil Čoligov. Marko je opazil in se vznemiril. Skušal se je pomiriti. Ko je ni bilo dolgo nazaj, si je končno dejal:

»Čoko je šla gledat.«

Ničesar ni sumil, celo izogibal se je tega. A zakaj ni šel kdo drugi? In Marko ne bi prav ničesar mislil. Ko bi šel Sraka, ki je bil falot, ga ne bi vznemirjalo.

Ko se je Matilda vrnila, se je ozrl po njej. Njen obraz je bil kot vse zadnje dni. Nekaj se je zarisalo vanj, česar on ni razumel. Prej ni nikoli pazil nanjo. Zdaj pa se mu je zdelo, da je nekaj zamudil, da se je vmes nekaj zgodilo. Nikoli ni mogel misliti, da bi ga Matilda mogla varati, da bi s kom kaj imela. Vzgaljal jo je sam, še kot otroka, sam skrbel zanjo in ni ji bilo hudo. Že radi tega se ne bi mogla spozabiti. Zamahnil je z roko in si dejal:

»Moral jo bom res vzeti, potem bo vse to minilo. Da, čim prej, tem bolje.«

Pozno v noč so ljudje odhajali, ko so še pojedli malo genjenih kukarčnih pogač in popili požirek. Tudi Marko je pil, sedel pri mizi in tupatam kaj povedal. Tako plesanje po kadi ni kaj prijetno in kot da se svet vrti okoli njega, se mu je zdelo.

»Nocoj boš lahko spal,« mu je dejal Žabčič, »ko si se naplesal.«

Marko se je nedoločno nasmehnil.

Ljudje so se poslavljali. Matilda je rezala ženskam pogač, da ponesejo otrokom. V kočah ni vsak dan pogač in otroci so že tako vajeni, da jim kaj prinesejo.

Marko je poslušal za njenim glasom, ko se jim je zahvaljevala.

»To bo pametna in dobra žena,« je pomislil. »Bogata ni, zato pa tem bolj pridna. Ne bo treba dekle. Mati mi je ne bi branili.«

Šel je za ljudmi, da zapre za njimi duri. S fanti se je dvignila na kolniku pesem, na trati je nekdo zavriskal. Ženske so tonile v temi, samo Lackovo je slišal, ko je glasno o nečem pripovedovala.

Pogledal je v svinjak k čoki, obstal pri dvoru in opravil potrebo, ne da bi se medtem pozabil ozreti še po nebu. Dognal je, da bo jutri lepo vreme in bo trajalo dalj časa. Še je odprl vratca zgoraj na hlevu in prisluhnil k živini, bolj radi bikca, ki je bil spočit in se je ponoči rad zamotal v vrvi.

»Le miren bodi. Ti si takšen huncut, da veš!«

Tako se je mirno vrnil v sobo. Matilda mu je postiljala.

»Ne bom nocoj pospravljala,« se je opravičila. »Jutri bo dovolj časa. Nekam trudna sem, samo posteljem vam.«

Marko je stal za njo, ko je sklonjena razgrinjala posteljo. Pogladil si je lase in se ozrl po njej. Dozdaj ni nikoli tako pogledal po njej. Občutil je pred sabo mlado, lepo telo, ki ga ni prej nikoli opazil. Bila mu je kot žena, kot hči, ali karkoli, vendar del njegove kmetije. Zdaj pa je bila pred njim Matilda, mlada, njegova dekla, ki si jo je kak fant tupatam upal objeti. On pa je samo gledal in se še nasmehnil ni.

»Kaj, če bi jo malo objel,« je pomislil. To se je zdaj prvič zgodilo in prvič ga je ta misel omamila. Lepa se mu je zdela taka misel. Marko do tedaj še nikoli ni imel takega bitja v rokah.

Sklonil se je do nje in ji položil roko pod prsi. Morda je kdaj sanjaril o tem, pa je prehitro pozabljal, ker je bil kmet in je še vsa leta stala pred njim materina beseda:

»Če se boš ženil, ne smeš katerekoli vzeti.« Vedel je, da ni kakor drugi ljudje, zavedal se je celo, da ne bo smel stopiti na tisto pot, kjer hodijo vsi drugi. In kakor je bilo grenko to spoznanje, Marko ni imel časa, da bi se ustavljal pri njem, komaj da se je nasmehnil, če so ga kdaj ženske možile s to ali ono.

Tisti trenotek je pozabil na vse drugo. Začutil je nekaj toplega in mehkega v roki in je poskušal dvigniti Matildo k sebi.

»Naa!« je kriknila Matilda in odskočila do mize. Gledala ga je zmedeno, drhtela preplašeno in ni mogla razumeti.

»Kaj pa hočete?!«

Marka bi bilo to drugokrat preplašilo, celo sram bi ga bilo, da se ji ne bi upal nikoli pogledati v oči. Takrat pa je že stopil iz svojega ozko začrtanega kroga, stopil je na široko pot življenja, kakor z neko podzavestjo: da mu nihče ne more braniti.

»Česa hočem?« je dejal. »To, da mi poveš, kaj imaš z onim, s Čoligovim!«

»Ničesar,« je odgovorila Matilda v strahu.

»Lažeš,« je rekel Marko in stopil do nje. Gledal jo je. Matilda ni poznala teh oči, še nikoli jih ni takih videla. Prej so bile blodne, tope, kot da se je vanje zarisalo eno samo spoznanje, spoznanje o manjvrednosti. Zdaj so zagorele. »Ničesar nimaš?«

Matilda je molčala. Kriknila bi, toda zunaj je bila pozna noč, prve hiše daleč, krik ne bi prodril do njih. In bala se je. Vedela je, da ji bodo te njegove okorele dlani zamašile usta, če jih odpre.

»Kaj vam je, Marko?«

»Kaj mi je?« je ponovil. »Rad bi vedel, kaj imaš s Čoligovim.«

»Ničesar —, saj sem vam rekla.«

»Lažeš,« Marko je močno dihal, da je čutila njegovo sapo. »Lažeš! Zagledala si se vanj. Pa jaz bom končal s tem. Vzel te bom, razumeš. Moja žena boš, moja žena, da!«

»Marko —« je prosila.

»Kaj, kaj — Marko?! Ne boš njegova, ne! Povej, saj nisi imela ničesar z njim, ničesar —!«

Matilda je bila bleda in se je komaj obdržala ob mizi.

»Rad me ima —,« je dahnila.

»Rad te ima —, in?«

»In jaz njega —«

»Je hodil k tebi ponoči?«

»Je,« je priznala.

»In spal pri tebi?«

»Da —«

»— in?«

»Vzel me bo. Otroka imam z njim, že dva meseca. Ta teden greva k zapisovanju —.«

A v Marku se ni poglelo. Čutil je, da je prevaran, da ga je varal nekdo, ki ga ne bi smel. Nekaj se je rušilo, življenje je padalo, vse sanje, zgrajene na tem življenju. Pognal se je nad njo.

»Prizanesite,« je prosila.

»Ne!« je siknil. Zgrabil jo je z desnico za obe roki, z levico pa ji je razgalil jopo, da so mlade prsi zablestele pred njegovimi očmi.

»Jezus!« je kriknila in se pognala pokonci z zadnjim naporom, da se je sam za trenotek opotekel po sobi. Planila je proti vratom, odsunila na prikletu in stekla v noč s krikom: »Na pomoč!«

Marko je stal sredi sobe in strmel predse. Soba je bila prazna, razmetana. V kotu je stala kad z repo.

Čutil je, da se je nekaj zgodilo, nekaj velikega; da je stopil na pot, na katero se doslej ni upal misliti. Pa je ostal sam. Oprijel se je mize. Zapazil je pred sabo steklenico, zgrabil jo je z obema rokama in jo dvignil k ustom. Pil je dolgo, ne da bi se oddahnil. Potem se je svet zavrtel pred njim. Nekje daleč je šla Matilda. Namenil se je za njo, pa se je zgrudil na postelj. Poslušal je udarce ure in se spomnil:

»Naviti jo moram, pa sem pozabil.« Kljub temu se ni dvignil.

Zjutraj se je zbudil dokaj pozno in vstal počasi. Glava mu je bila težka in misli okorne. Med napravljanjem je po malem dognal, da so sinoči ribali repo. Kad je pozabil obtežiti. S trdom je spravil kos skale na deske.

Potem je poklical Matildo, pa ni dobil odgovora. Spomnil se je, da se je sinoči nekaj zgodilo, pa sam ni prav vedel, kaj. Stopil je v priklet. Duri so bile odprte, kuhinja pa zaprta. Šel je do male sobe, kjer je Matilda spala in obstal ob vratih.

»Matilda —,« je poklical.

Matilde ni bilo treba nikoli klicati. Vstajala je zgodaj in ko se je on zbudil, je ležé nekaj časa poslušal njeno pesem iz kuhinje.

Zdaj ni bilo pesmi, tudi odgovora ni dobil. Še je postal za hip in se že hotel odpraviti, pa je prijel za kljuko in odprl. Matilde ni bilo. Stopil je v njeno sobo. Nekaj let že ni bil v njej. Lep red je bil povsod, postelja lepo pogrnjena, na mizi v lončku katalenščice z vrta. Na steni je visela njena slika. Pred letom se je dala slikati: stopil je do nje. Smehljala se je rahlo, otroško, pa kot da usta komaj čakajo, da se široko nasmejejo.

»Šla je,« je dognal topo.

Na verandi pred hišo se je ustavil. Zunaj je bilo lepo jesensko jutro, malo z meglo pretkano. Vendar se je solnce kazalo. V cerkvi je zvonilo.

»Nedelja je danes,« je dognal. »K maši zvoni. Najbrž prvikrat.«

V hlevu je mukala Roža. Navadno jim je zjutraj prvič vrgla Matilda, sam pa je prišel pozneje, da jih je počesal, zmetal gnoj in napojil, ko je nakrmil.

Odprl je vrata na hlevu, živina je že čakala nanj.

»Ni bilo nikogar, ki bi vam vrgel,« je govoril in stopil do senjeka. Nametal jim je polne jasli, česar sicer ni nikoli storil.

»Česal bom pozneje,« se je izgovoril glasno.

Perutnini je pripravil v staro krnico hrano iz otrobov, ki jih je našel v kuhinji v košu. Postavil jo je na sredo dvorišča in spustil skozi vrata iz kur-nika perutnino ter jo skrbno preštel. Potem je odprl še racam in gosem.

»Tako j tudi vam prinesem,« je tolažil svinje v hlevu.

Napolnil je v kuhinji dva škafa in najprej nesel gujčekom. Štiri pozno pomladne je imel skupaj. Naj še rastejo. Da se bo več dobilo zanje. Nekaj jim je pobrundal, nato pa šel in še nesel za krmljenika in za čoko.

»Le jej,« je prigovarjal prascu. »Tako do sredpusta — potem pa —.«

»Kaj pa ti,« se je napotil do čoke. »Da mi nisi skotila —.«

Pa je komaj odprl, ko je zagledal poln kot drobiža, ki je lovil za sesce.

»Na!« je vzkliknil in lezel v hlev. »Pa ga imaš —. Bog ve, koliko si jih pohodila, ko ni bilo nikogar.« Našel je enega mrtvega. »Na revež, ta je moral poginiti, ko je komaj na svet prišel.«

Preštel jih je trikrat, potem pa dognal:

»Pa jih je še osem. Le kako jih boš dojila,« ga je skrbelo. »Osem. Fuj vas bodi, da vas ne urečem,« se je spomnil. Skobacal se je iz hleva in vlil v koprojano hrano za čoko.

»Osem,« se je smehljaj. »Moram ji povedati.«

Hitel je, pa mu je sredi dvorišča zastal korak. Spomnil se je, da Matilde ni. Da, Matilde ni — —.

Tiho je delal, kar je bilo, in dela je bilo veliko, preveč zanj. Kuhal si je, ko pa si je prinesel v sobo na mizo in vzel dve žlici iz miznice, ni mogel jesti. V cerkvi je zvonilo.

»Povzdigovanje,« je pomislil. Vzel je s police star molitvenik in sedel k oknu. Skušal je moliti. »Ko nisem bil pri maši.« Pa molitev mu ni šla. Misli so mu uhajale in vedno se je znašel čisto drugod: Matildo je iskal.

Za eno uro je zaprl knjigo in obstal pri oknu; zagledal se je prek kolnika po polju. Tam je bilo Gosposko: prostrano polje, setev, kupi kukarišča, nekdo se je peljal proti Hotizi.

V sobi je bil mir, še ura se je ustavila. Čakal je poldneva, da jo navije. Marko je čutil osamelost kot nekaj grozotnega.

Ljudje so se vračali od maše. Prvi so drveli paglavci in skakali prek plotov, si poddevali s prevelikimi škornji in čevlji in se pretepali.

Šele čez čas so prihajala dekleta in za njimi fantje.

Marko je vsako nedeljo stal tako ob oknu. Sam je hodil k rani maši, dočim je Matilda šla k véliki. Vračala se je z dekleti. Pri vratih na kolnik je še morda s kom spregovorila, pametno odgovarjala fantom, ki so jo nagovarjali, naj gre z njimi, nato pa zavila okoli hiše.

Marko je vedno čakal, kdaj zažari njena rdeča jopa in se je vselej odmaknil od okna, da ga ne bi opazila.

Tiste nedelje Matilde ni bilo. Dekleta so šla mimo in nihče se ni ustavil pri prelazu. Eden od fantov se je sicer ozrl in celo zaklical:

»Matilda —,« pa šel nato dalje.

Šli so moški mimo, stiskali roke v žepe, ko niso bili posebno oblečeni. Edini Kalman je imel suknjo, ki jo je pred leti nekje dobil. Zadnje so prihajale stare ženice, v črnih, velikih robcih. Počasi so hodile in si imele silo veliko povedati.

Matilde ni bilo.

Marko je še obslonel ob oknu. Vedel je, da je ne bo. Sicer bo še prišla, da odnese svoje stvari; ne bo je več, tiste Matilde, s smehom in s pesmijo. Nečesa ne bo pri hiši —; vsega, vsega ne bo —.

Kako bi se tudi vrnila za vedno, ko se je tisto zgodilo.

Marko ni mislil, kaj se je zgodilo, pa je vedel, da je bilo nekaj grdega.

»Da jo bom vzel, sem ji rekel,« je pomislil. »Bogat sem res, toda ona je mlada in lepa. Jaz pa sem star. Nisem, kot so drugi ljudje. Bolan sem bil in sem zaostal. Mati me je dobro učila... jaz pa sem pozabil in sem hotel na pot, po kateri vsi drugi hodijo. Hotel sem... greh sem hotel,« si je priznal in zardel. »Ker je mlada in lepa. Za svoje bogastvo. — — Mati je vendarle imela prav. Moj svet je majhen, moja pot ozka...«

Še je gledal preko ceste po polju.

Vedel je, da bo odslej pusto pri njem. Nikogar ne bo, ki bi se smejal, ki bi pel; nikogar ne bo, ki bi včasih rekel Marku:

»Kako pa žvižgate! Katera pesem pa je to?«

»Saj si jo ti prej pela —.«

»To?! —« bi se začudila. »Te pa že nisem pela.«

Nečesa bo manjkalo pri vsem. Polja res da ostanejo, ostane tudi dom. Vse je kot nekoč, samo pesmi ne bo, ki bi vse to prepajala, ne bo smeha, tega božjega blagoslova v hiši, mladostnega zdravja.

In kdo je kriv — — —. On — Marko.

In zakaj? Ker je hotel na pot, kamor ne bi smel. Marko se je zavedal te svoje krivde. Njegov krog je majhen, pot ozka.

»Matilda,« je dejal. Čutil je, da mu je oko mokro. Obrisal ga je z dlanjo. Toda potem se je spomnil, da bo poldne.

Šel je in napravil najprej za čoko malo bolj mlečno hrano in ji nesel. Z roko je očistil kopanjo, vlil iz škafa, preštel gujčke, počohal čoko po hrbtu in se smehljal, ko je gledal drobiž, ki je lovil za vime.

»Fuj, da vas ne urečem,« je brundal. »Le kako jih boš dojila osem,« ga je skrbelo. »Ti revica —.«

Zaprl je vrata in se vrnil v svoj prazni dom — — —.

O LEVSTIKOVEM MARTINU KRPANU

BORIS OREL

I

Levstikova junaška pripovedka o notranjskem velikanu Martinu Krpanu¹ menda nima slične vrstnice v indoevropski mitologiji in šele po raznovrstnih varijantah (Krpan = kraljevič, Brdavs = zmaj itd.) se utegnemo približati njenemu mitičnemu izvoru, ki pa nas zaradi značaja splošnega vzorca nikakor ne zadovolji. Razlika med junaško-pripovedniškim značajem Martina Krpana in srbskega kraljeviča Marka ali slovenskega kralja Matjaža je pač ta, da pripovedka o Martinu Krpanu predstavlja nedozorelo narodno pesem, dočim je cikel pesmi o kraljeviču Marku in kralju Matjažu nesporno epsko čistejši in skladnejši, ker se je neko resnično dogajanje takoj prevesilo v narodno pesem, v mitos. Problematičnost pripovedke o Martinu Krpanu ne obstoji samo v tem, da ima za svoje ozadje še preživo anekdoto, ki ne more postati bajna, ampak v verjetni in še prav nič osvetljeni domnevi, da je ta resnična anekdota o slovenskem tihotapcu prerasla neki davni mitos, ki je bil v razpadu in je imel za seboj že veliko število razvojnih stopenj. In zaradi tega dejstva je nujno sledilo, da se je pripovedka nagnila v srednjeveški turnirski prostor dveh velikanov in v pravljico grotesknost, ki ji je satirična narava Levstikova dala plastičnejši in sočnejši izraz. Pravljica grotesknost zvečine nastaja tam, kjer pesnikova ali ljudska fantazija šarita nad davnim, obledelim in

¹ Spis predstavlja mitološki poizkus in se zvečine opira na dejstvo, da pripovedka o Krpanu ni Levstikov izmislek.